

კარლა სერენას მოგზაურობა გურიაში

Carla Serena's Journey to Guria

თამაზ გვენეტაძე

დახელოვნების ინსტიტუტი „APMA“
გერმანია, მაინცი, ზაარბრიუკენი

Tamaz Gvenetadze

Professional Institute „APMA“
Germany, Mainz, Saarbrücken

აბსტრაქტი

XIX საუკუნეში კავკასია შედარებით უსაფრთხო გახდა სამოგზაუროდ, ამიტომ უამრავმა უცხოელმა მეცნიერმა მოინახულა საქართველო. მათ მიზანს ჩვენი ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების, ასევე, მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის, ქვეყნის სამრეწველო პოტენციალისა და კულტურული ყოფის შესწავლა წარმოადგენდა. ისინი მოდიოდნენ არა მარტო პირადი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად, არამედ ასრულებდნენ საკუთარი სახელმწიფოების დავალებებს. ამ დროისათვის ევროპისათვის საქართველო ფაქტობრივად უცნობი იყო და ბევრი მათგანის ვიზიტს მეტწილად გაცნობითი ხასიათი ჰქონდა.

ევროპელი მოგზაურები მეტ-ნაკლები სიზუსტით გადმოგვცემენ იმდროინდელ ვითარებას. ისინი მოგვითხრობენ არა მარტო იმას, რაც თავად ნახეს, არამედ ხშირად იმწმენს სხვის მონათხრობს, ან კიდევ ევროპისა და სხვა, უფრო ადრინდელ წყაროებს, უმეტესად იოჰან გიულდენშტედტისა და ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ჩანაწერებს, რომლებიც ხშირად შეიცავენ უზუსტობებს.

სწორედ ამიტომ წყაროების განხილვისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო! უცხოელი ხშირად მიკერძოებულია. ის რეალობას ყოველთვის უყურებს იმ საზოგადოების თვალთ, რომელსაც იგი ეკუთვნის, ხშირად იმ ქვეყნის პოლიტიკის გამტარებელია, რომელმაც იგი სამოგზაუროდ, ადგილობრივ სიტუაციაში გასარკვევად გამოგზავნა.

ამრიგად, უცხო მოგზაურთა ცნობები წარმოადგენს მნიშვნელოვან პირველწყაროს, მაგრამ მხოლოდ მისდამი მკაცრი კრიტიკული მიდგომის შემდეგ!

2024 წელს გამოქვეყნდა ჩემი წიგნი „ქუთაისი და იმერეთი მე-19 საუკუნის ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებში“. ამ წიგნში 22 ევროპელ მოგზაურს შორის არის უცნობი, იდუმალი მოგზაური კარლა სერენა,

რომელმაც ცნობილ ფრანგულ ჟურნალში „Le Tour du Monde“ 1880-1884 წლებში გამოაქვეყნა 11 ვრცელი სტატია საქართველოს შესახებ: 1880 წლის ნომერში დაიბეჭდა სტატია იმერეთში მოგზაურობის შესახებ, 1881 წელს – სამეგრელოს შთაბეჭდილებები, 1882 წელს - მოგზაურობა სამურზაყანოსა და აფხაზეთში, შემდეგ კი – კახეთში. 1884 წლის სტატიაში (მოგზაურობა გურიაში, გორში, ბორჯომსა და ახალციხეში) ვხვდებით უაღრესად საინტერესო მონაცემებს გურიის შესახებ, რომლებსაც წინამდებარე ნაშრომით პირველად გაეცნობა ქართველი მკითხველი.

საკვანძო სიტყვები: ევროპელი მოგზაურები საქართველოში, კარლა სერენა გურიის შესახებ.

ABSTRACT

In the nineteenth century, the Caucasus became comparatively safer for travel, which prompted numerous foreign scholars to undertake journeys to Georgia. Their objective was to investigate the country's natural and geographical conditions, the socio-economic circumstances of its population, its industrial potential, as well as its cultural milieu. These visits were undertaken not merely for the fulfillment of personal interests, but also in the execution of assignments commissioned by their respective states. At that time, Georgia remained virtually unknown to Europe, and consequently many of these journeys were of a predominantly introductory and exploratory character.

European travelers convey the circumstances of the time with varying degrees of accuracy. They recount not only what they themselves observed, but also frequently cite the accounts of others, or rely on earlier sources - most often the notes of Guldenstädt and Montpereux-which themselves often contain inaccuracies. For this reason, great caution is required when examining such sources. Foreign travelers frequently exhibit a pan-European bias: they view reality through the lens of the society to which they belong and often act as agents of the political agendas of the states that dispatched them to travel and to investigate local conditions. Thus, the testimonies of foreign travelers constitute an important primary source, but only when approached with rigorous critical scrutiny.

In 2024, my book *Kutaisi and Imereti in the Accounts of Nineteenth-Century European Travelers* was published. Among the twenty-two European travelers discussed in this work is the little-known and enigmatic figure Carlo Serena, who published eleven extensive articles on Georgia in the renowned French journal *Le Tour du Monde* between 1880 and 1884. In the 1880 issue appeared his account of travels in Imereti; in 1881, his impressions of Samegrelo; in 1882, his journeys through Samurzaqano and Abkhazia, followed by Kakheti; and finally, in 1884, his article describing travels in Guria, Gori, Borjomi, and Akhaltsikhe. The latter contains highly valuable information on Guria, which, through the present study, is introduced here for the first time to the Georgian readership.

Keywords: European travelers in Georgia, Carla Serena about Guria.

შესავალი

წინამდებარე სტატიით ქართველი მკითხველი პირველად გაეცნობა კარლა სერენას ჩანაწერებს გურიაში მოგზაურობის შესახებ, რომელიც 1884 წელს გამოქვეყნდა ცნობილ ფრანგულ ჟურნალში „Le Tour du Monde“ და 1885 წელს ითარგმნა გერმანულ კრებულში „Globus“. აღსანიშნავია, რომ 1880-1885 წლებში ამ ჟურნალებში ასევე გამოქვეყნდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების 11 ვრცელი სერენასეული აღწერილობა.

კარლა სერენას მოგზაურობის მიზანი იყო საქართველოში არსებული ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების, ასევე, აქ მცხოვრები მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის, სამრეწველო პოტენციალისა და კულტურული ყოფის შესწავლა. მის ვიზიტს მეტწილად გაცნობითი ხასიათი ჰქონდა.

სტატიებში ავტორი აღწერს ჩვენთვის დავიწყებულ ტრადიციებს, წეს-ჩვეულებებსა და ცხოვრების წესს, და რაც ყველაზე მეტად საინტერესოა, მან თან დაურთო იმდროინდელი ყოფის ამსახველი გრაფიკური. ამისათვის მან საგანგებოდ შეისწავლა ფოტოგრაფია.

კარლა სერენა (კაროლინა ჰარტოგ მორგენშტაინი) 1820 წელს ბელგიაში, ქალაქ ანტვერპენში დაიბადა; იზრდებოდა ძირითადად საფრანგეთში, ცხოვრობდა ვენეციაში, შემდეგ შვეიცარიაში, ანტვერპენსა და პარიზში, 1850-იანი წლებიდან კი ლონდონში დასახლდა. მისი მოგზაურობა 1874 წლის აგვისტოდან იწყება და დარჩენილ ცხოვრებას (გარდაიცვალა 1884 წელს საბერძნეთში) მოგზაურობას უთმობს. ის არჩეული იყო საფრანგეთის, გერმანიისა და ესპანეთის გეოგრაფიული საზოგადოებების წევრად, 1882 წელს კი იტალიის მეფისგან მიიღო ოქროს მედალი.

კარლა სერენა პირველად 1876 წლის იანვარში ჩამოვიდა საქართველოში და თითქმის 2 წელი გაატარა აქ, კავკასიაში მოგზაურობის ჩათვლით. მან ჯერ იმერეთი მოინახულა, შემდეგ – სამეგრელო, სამურზაყანო, აფხაზეთი, ახალციხე, ბორჯომი და გურია. 1881 წელს კარლა სერენა მეორედ ეწვია საქართველოს და მოაშადა ფოტოები, რომლებიც „Le Tour du Monde“-ში გამოქვეყნებულ ნაშრომებს დაერთო თან. მისი ფოტოები, შეიძლება ითქვას, არანაკლებ მნიშვნელოვან ამბებს გვიამბობს, ვიდრე თავად სტატიები.

მიუხედავად იმისა, რომ კარლა სერენას მოგზაურობის ჩანაწერები 1870-1881-იანი წლების საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი წყაროა, ისინი სრული სახით ქართულ ენაზე ჯერ არ თარგმნილა. გთავაზობთ კარლა სერენას პუბლიკაციის „მოგზაურობა გურიაში და ზედა მტკვარის რეგიონში“ მოკლე მიმოხილვას და თარგმანს.

გზად გურიისკენ

1877 წლის მაისში თბილისში დაბრუნებულმა კარლა სერენამ მიიღო ოზურგეთის გამგებლის მოწვევა, რომელიც ეროვნებით სომეხი ყოფილა. სერენა მატარებლით ჩადის სამტრედიის სადგურამდე და მისთვის გამოყოფილი ეტლის დაზიანების გამო ოზურგეთში მიემგზავრება საზოგადოებრივი ტრანსპორტით, რომელსაც მაშინ ეწოდებოდა სამცხენიანი „პერეკლადნაია“: „ეს ტრანსპორტი სხვა არაფერია, თუ არა ოთხ ბორბალზე დადებული ხის ყუთი, რომელსაც წინ ფიცარი

აქვს მიჭედებული მეეტლის დასაჯდომად. თუ მოგზაური დაჯდომას მოისურვებს, შეუძლია საკუთარ ბარგზე მოიკალათოს. ამ ტრანსპორტში წონასწორობის შენარჩუნება მხოლოდ დიდი ოსტატობითაა შესაძლებელი“ (სერენა 1884: 386). მგზავრობის ღირებულება ვერსტზე 3 კაპიკი ყოფილა, პრივილეგირებული პირები ერთ რუბლად იძენდნენ ოფიციალურ საშვს („პოდოროჟნა“), რომლითაც მგზავრობა უფრო იაფი უჯდებათ.

გზაში ცხენები რამდენიმეჯერ იცვლება ე.წ. ფოსტის სახლებში“ (სერენა 1885:2-3). კარლა სერენას სამტრედიის ფოსტაში მოუწია „სპარტანულად“ ღამის გათევა, „რომელიც არც სხვაზე უკეთესი და არც უარესი იყო“ და გამთენიისას ორპირისკენ გაეშურა, სადაც შეხვედრია სკოპცების ანუ დუხოზორების სექტის წარმომადგენლებს, რომლებიც რუსეთის მთავრობას გადაუსახლებია იქ. „ისინი ძალზედ ნაღვლიანები არიან, დაბინდულია მათი თვალები, სუსტი ხმით საუბრობენ, მათი ნელი, გაჭიანურებული სიარული უცნაური კონტრასტია ძლიერი, ლამაზი მეგრელების გარეგნობისგან, რომელთა შორისაც ისინი ცხოვრობენ და რომელთა შორისაც ვერასოდეს შეძლებდნენ ინტეგრაციას. ეს სკოპცები, ძირითადად მოხუცები, ხორცს არ ჭამენ, მხოლოდ თევზით იკვებებიან. რკინიგზის მშენებლობამდე, როცა საჭირო იყო რიონზე მოცურავე გემების გამოყენება სამეგრელოში ჩასასვლელად, მათ ჰქონდათ მონოპოლია ამ ტრანსპორტზე; მაგრამ მას შემდეგ, რაც რკინიგზამ გაანადგურა ნავიგაცია მდინარეზე, გემების მფლობელებმა დატოვეს ორპირი, სხვაგან გადასასახლდნენ“ (სერენა 1885: 3).

„სოფელი, სადაც ადგილობრივ სკოპცებთან ვივახშმით თევზით, აყვავებული და მომხიბვლელია. რიონი წარმოადგენს საზღვარს სამეგრელოსა და გურიას შორის; მდინარე შეიძლება გადალახოთ ერთგვარი ბორნით, რომელსაც გადაჰყავს როგორც მგზავრები, ასევე ეტლები და ცხენები. ეს ძალიან პრიმიტიულად აშენებული ბორანი შედგება ხის ტოტებისაგან, რომლებზეც კვადრატული იატაკია დაგებული. ოთხი ადამიანი ემსახურება მის გადაადგილებას: ერთი ატრიალებს ერთგვარ ხრახნს, ორი სხვა გრძელი ნიჩბებით არის შეიარაღებული, ხოლო მეოთხე ნაპირზე დგას და ბორანზე მიმაგრებულ თოკს ექაჩება (სერენა 1885:3).

გურიის ისტორიის სერენასეული ინტერპრეტაცია:

„გურიის ისტორია ძირითადად იმერეთისა და სამეგრელოს ისტორიის მსგავსია. ამ პროვინციების მსგავსად, გურიის სამთავროს, საქართველოს სამეფოს დაყოფის შემდეგ მთავარი მართავდა. გურიის მთავრებმა სუვერენული უფლებები რუსეთთან მიერთების შემდეგ დაკარგეს (1810,1829). გურიის პირველი მთავარი იყო კახაბერ მეორე (1462-1483), მისი გარდაცვალების შემდეგ გურიას მართავდა მისი ვაჟი გიორგი გურიელი (1483-1512). ამის შემდგომ დაიწყო შიდა განხეთქილებისა და დაბნეულობის ხანგრძლივი ეპოქა, რომლის დროსაც სხვადასხვა მთავრები ან განდევნეს, ან მოკლეს პრეტენდენტებმა – უმეტეს წილად საკუთარმა ვაჟებმა. გიორგის მემკვიდრე საკუთარმა ვაჟმა 1652 წელს გამოასალმა სიცოცხლეს. ცოტა ხნის შემდეგ, 1668 წელს, გურიის მთავარს დემეტრეს თვალები დათხარეს (1660-1664).

ასევე რთული იყო მუსულმანების წინააღმდეგ ბრძოლის ეპოქა. 1689 წელს ქაიხოსრო გურიელი თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში დაიღუპა და მალე ურწმუნოების ხელში ჩაგვარდნილი გურია თურქეთის პროვინციად იქცა. გურია საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში დარჩა დამპყრობლების ხელში და იძულებული გახდა გარკვეული წლიური ხარკი მიეცა თურქებისათვის ახალგაზრდა გოგო-ბიჭების სახით. ამ საუკუნის დასაწყისში სულგრძელი გურულები საბოლოოდ აღდგნენ მჩაგვრელთა წინააღმდეგ. 1810 წელს გურია რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ მოექცა, მაგრამ ფორმალურად დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა“ (სერენა 1885:4).

„როდესაც 1829 წელს უკანასკნელი გურიელი, მამია გარდაიცვალა და მემკვიდრედ არასრულწლოვანი ვაჟი დატოვა, ამ ბავშვის დედა, პრინცესა სოფია, რეგენტად დაინიშნა. მან შეიმუშავა რუსეთის უზენაესობიდან გასვლის გეგმა: შვილთან ერთად დატოვა ოზურგეთი და ანატოლიაში გაემურა, სადაც თურქებს დახმარება სთხოვა. რუსეთის მთავრობამ ეს შეიტყო, მაშინვე ჯარები შეიყვანა გურიაში და 1829 წელს გურია რუსეთის იმპერიაში შევიდა.

ბოლო საუკუნეებში გურია თითქმის განადგურებული იყო, ან შინაომით, ან უცხო მტრების თავდასხმებით. ქვეყანას ასევე მოუწია თავის დაცვა რუსეთ-თურქეთის ბოლო ომში (1877-78) თურქებისგან. გურულები იბრძოდნენ ციხისძირის, ქობულეთის, ჩაქვის, არდაგანისა და ყარსის მიდამოებში“ (სერენა 1885:5).

ოზურგეთში

„ოზურგეთი სამტრედიიდან ორმოცდასამი ვერსტითაა დაშორებული. აქაა გურიის მთავრების უძველესი რეზიდენცია. რეგიონი საოცრად სუფთაა. რიონი მიედინება თვალწარმტაც ნაპირებს შორის და დღემდე ამართლებს ძველ სახელს – ფაზისს (ბერძ. ჩქეფები). ოზურგეთამდე საოცრად ლამაზი პეიზაჟებისა და პანორამების თანმიმდევრობაა: მწვანე მთებს შორის თავშეფარებულია სოფლები, ტყიანი და აყვავებული ბორცვები, ყველაფერი ეს თვალს ახარებს და ხიბლავს (მაისი იყო). კეთილმოწყობილი გზა რკინის ხიდიტ კვეთს მდინარე სუფსას. სოფლები და ქალაქები ძალიან აყვავებულად გამოიყურება და მაცხოვრებლები, ხალხის ეს მშვენიერი რასა, ყველაფერს აკეთებენ საკუთარი უპირატესობის წარმოსაჩენად.

გურიას თურქები ვარდების ქვეყანას (Gül Başı) უწოდებენ. სახელი სწორია: სამთავროს შესასვლელთან მდებარე ოზურგეთი, ფაქტობრივად, შორიდან ვარდებით სავსე ყვავილების კალათას ჰგავს. ერთდღიანი მოგზაურობის შემდეგ ჩავედით დანიშნულების ადგილზე. გამგებლის ბინა ყაზარმის მოპირდაპირედ მდებარეობდა.

გურიის მთავრების ყოფილი რეზიდენცია ბჟუჟის მარჯვენა სანაპიროზე, ვაკეზე მდებარეობს და მას მეორე მდინარე, ნატანები ამარაგებს წყლით. წყლის ამ სიუხვის გამო არემარეს აყვავებული მცენარეულობა მწვანე მოსასხამივით აკრავს. ირგვლივ მთების გვირგვინია – უპირველის ყოვლისა, აჭარის მთიანეთი, რომელიც გურიას ჰყოფს თურქეთის პროვინციებისგან...

დღევანდელი ოზურეთი სრულიად შეესაბამება ევროპულ გემოვნებას ზაფხულის გასატარებლად. აქაც სახლებს გარს აკრავს ბაღები, მაგრამ არა ევროპული დასასვენებელი ბაღები, არამედ სიმინდის, ქერის, ბამბისა თუ თამბაქოსნათესები. თურქების მიერ ბოლოდროს შემოღებული ეს კულტურა განსაკუთრებით ფართოდ გავრცელდა აბრეშუმის ჭირის გაჩენის შემდეგ, რომელმაც გაანადგურა აბრეშუმის ქსოვის ტრადიცია – ამით ძირითადად ქალები იყვნენ დაკავებული. ისინი ულამაზეს აბრეშუმის პერანგებს ამზადებდნენ როგორც თავისთვის, ასევე, მამაკაცებისთვის, რომლებსაც ძველი წეს-ჩვეულების მიხედვით მხოლოდ აღდგომაზე იცვამდნენ.

ოზურგეთში სახლები ხისაა, ძირითადად ერთსართულიანი, ვერანდით. მართალია, გურული ოდა ძალიან სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაგრამ ჯადოსნობა მთლიანად ქრება, როცა სახლში შედიხარ. ავეჯი მხოლოდ რამდენიმე ხის სკამს მოიცავს, რომლებიც დაფარულია ძვირადღირებული ხალიჩებითა და ბალიშებით, საწოლად ტახტს იყენებენ.

აღმოსავლური სტილის ამ სახლების გვერდით, მკვეთრ კონტრასტს ქმნის ორი ევროპული სტილის შენობა: ერთი არის თანამედროვე სახლი, სადაც ყოფილი მმართველი ოჯახის წევრი ცხოვრობს, მეორე – გურიის უკანასკნელი მმართველის მიერ დანგრეული სასახლე, რომელიც აგების შემდეგ, ამ საუკუნის დასაწყისში, სასწაულად ითვლებოდა. და უნდა ვაღიარო, რომ ეს შენობა ევროპაშიც კი მიიპყრობს ხალხის ყურადღებას. ეს ოთხსართულიანი სასახლე ახლა ძალიან დანგრეულია... და სამხედრო ჰოსპიტალის ფუნქციას ასრულებს. მის ირგვლივ მდებარე სამეურნეო შენობებს ახლა სრულიად განსხვავებული დანიშნულება აქვთ, ვიდრე მშენებელი თავდაპირველად გეგმავდა. ახანო ახლა საღორის ფუნქციას ასრულებს, და ყოფილი ბაღი, სადაც ხარობდა სხვადასხვა იშვიათი და უცნაური მცენარეები, თითქმის გაჩანაგებულია, მაგრამ მის აღდგენას აპირებენ.

სასახლის მოპირდაპირე მოედანზე ორი ეკლესია დგას: ერთი ქალაქის მცხოვრებთათვის ქართულ ყაიდაზე, მეორე – გარნიზონის რუსებისათვის. კვირაობით მოედანზე სამხედრო მუსიკა უკრავს, მაგრამ მაცხოვრებლები, რომლებიც თავს ისედაც ძალიან კომფორტულად გრძნობენ, ამის მოსასმენად არ მოდიან. მათ ურჩევნიათ სახლების ვერანდაზე სიარული. შორიდანაც კი ძალიან თვალწარმტაცად გამოიყურება გემოვნებიან ჩოხა-ყაბალახში შემოსილი ხალხი, განსაკუთრებით კი ქართულ თავსაბურში გამოწყობილი ქალბატონები. კარგ ამინდში ვერანდა არის ოჯახის თავშეყრის მთავარი ადგილი, აქ სადილობენ და ხშირად აქვე იძინებენ.

ოზურგეთი მშვიდი და წყნარია, საკმაოდ მჭიდროდა დასახლებული. ბაზარი ვერსტზე მეტ ფართობზეა გაშლილი – აქ არის ცხოვრებისა და მოქმედების ეპიცენტრი. ორივე მხრიდან ხის სადგომებით გაფორმებული ეს ბაზარი ფაქტობრივად არის გზა, რომლის ორივე მხარეს გაკეთებულია თხრილები. მაღაზიებში შესავლელად კი მორეზია გადებული. მათ ქვეშ წყალია და იხეები დაცურავდნენ – ეს სრულიადაც არაა უჩვეულო, ვინაიდან სხვა ქუჩებიც სავსეა ყოველგვარი შინაური ცხოველით.

ბაზრის ერთი ქუჩა განკუთვნილია გობელენით და ნაქსოვი ქსოვილებით მოვაჭრეებისათვის. ეს ვაჭრები უმეტესწილად სომხები ან თურქები, იშვიათად რუსები არიან. მკერავებს, მეწაღეებს, იარაღის მჭედლებსა და სანტექნიკოსებს ყველას საკუთარი ადგილი აქვთ მიჩენილი. ხელოსნები ისეთ მარტივ ხელსაწყოებსა და აღჭურვილობას იყენებენ, რომ მნელი გასაგებია, თუ როგორ შეუძლიათ მათ შექმნან ისეთი ლამაზი და მხატვრული ნამუშევრები“ (სერენა 1885: 5).

ფირალობა და მილიცია

„არაერთი ფირალი და ბანდიტი სარგებლობს თურქეთის საზღვრების სიახლოვით, რათა თავი აარიდოს რუსეთის პოლიციას. ისინი ხშირად აწიოკებენ მოსახლეობას, ხანდახან ქალებსა და ბავშვებსაც მარცვავენ. ჩემს მოსვლამდე რამდენიმე კვირით ადრე გურიის გამგებელს, რამდენიმე მილიციის ოფიცრის თანხლებით, მოუწია საზღვრის გამაგრება, რათა ბოლო მოეღო ქუჩაში მარცვისთვის. ეს მილიცია ქმნის ე.წ. ქუთაისის პოლკს, რომელიც შედგება ცხენოსანთა ოთხი ესკადრილიისა და ქვეითი ჯარის ორი ასეულისაგან. ოფიცრები და ჯარისკაცები ძველი კოლხეთიდან არიან, რომელიც მოიცავდა იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის ამჟამინდელ პროვინციებს. მხოლოდ პოლკოვნიკია რუსი. მხედრების ორი მესამედი ქართველი თავადაზნაურები არიან. ქვეითი ჯარისკაცები, როგორც ჩანს, კარგად არიან გაწვრთნილი და შეუძლიათ დღეში ასი ვერსტის გავლა. კავალერიას აცვია ჩერქეზული ჩოხა, შავი ქსოვილისგან შეკერილი გრძელი მოსასხამი, მკერდზე დაბლა ამოჭრილია ორივე მხარეს ექვსი ან რვა ვიწრო და ღრმა სავაზნე. ჩოხის ქვეშ აცვიათ ახალუხი წითელი საყელოთი, ესაა სახელოებიანი ჟილეტის სახეობა, რომელიც მუხლებამდე წვდებათ, ახურავთ თავსაბურის მაგვარი, წითელი ქსოვილისგან შეკერილი ქუდი. ისინი ატარებენ იარაღის მთელს არსენალს, რომელიც შედგება ქამარზე დამაგრებული პისტოლეტისაგან და თექაში გახვეული საბრძოლო ნივთებისაგან – ზეთის მარაგი, ჩაქუჩი, სახრახნისი და სხვა. ქამარი, იარაღისა და ვაზნების მსგავსად, დამზადებულია დამასკოს ვერცხლისგან და ძალიან ოსტატურად და გემოვნებით არის დამუშავებული. დენთი ინახება იმავე ლითონისგან დამზადებულ ყუთში, რომელიც ვერცხლის ლენტზეა მიმაგრებული. შაშკა, ანუ ვერცხლით მოპირკეთებული გრძელი ხმალი ასევე შედის მილიციელის აღჭურვილობაში. შარვალი მუხლს ქვემოთ მაღალ საცხენოსნო ჩექმებშია ჩატანებული. სიცივისა და წვიმისგან თავის დასაცავად ეს მხედრები ატარებენ ეროვნულ ყაბალახს, ბურკას ან თექის თავსაბურს. ამ დიდებულ ჯარისკაცებს, რომლებიც შესანიშნავ ცხენებზე არიან ამხედრებულნი, ვერც ერთი ქვეყნის მხედარი ვერ შეედრება სისწრაფესა და ცხენოსნობაში.

ქვეითების აღჭურვილობა სრულიად განსხვავებულია. შავი ტანსაცმელი მორთულია ოქროს ლენტებით, ღია ქურთუკის ქვემოდან მოჩანს თეთრი ჟილეტი და ფერადი აბრეშუმის სარტყელი, რომელზეც უკეთიათ ოქროთი ნაქარგი შავი ტყავის მეორე ქამარი, საიდანაც დამაგრებულია გრძელი ხანჯალი, პისტოლეტი, ვაზნები, დენთისა და ტყვიის ქისა და სხვა მოწყობილობები, მაგ., ტყვეების შესაკრავად წინასწარ მომზადებული კვანძები. არ უნდა დავივიწყოთ ტყავის ჭიქა

სასმელისათვის, თამბაქოს ქისა და ჯიბე სიგარებისა და ასანთისთვის. შაშხანა ზურგზე მოუგდიათ დიაგონალურად. ქუთაისის პოლკის ქვეითი ჯარი შეიარაღებულია ინგლისური კარბეის თოფებით. ამის დანახვაზე ვოდევილში მეგონა თავი!

ადგილობრივების ანაზღაურება გაცილებით მაღალია, ვიდრე რუსეთის ჯარში. ჯარისკაცი იღებს სამოც მანეთს წელიწადში, საკვებს თავისთვისა და ცხენისთვის, ხოლო რიგითი რუსი ჯარისკაცი იღებს მხოლოდ ოთხ მანეთს. აქ დგას ქუთაისისა და დაღესტნის პოლკები, ასევე, მუდმივი რუსული გარნიზონი“ (სერენა 1885: 6).

საზოგადოებრივი წყობა

„გურიაში, ისევე როგორც ძველი საქართველოს სხვა რაიონებში, რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა ფეოდალური სისტემა, თუმცა, მონებით ვაჭრობა, რომელიც ოდესღაც ქვეყნის სიმდიდრის მნიშვნელოვანი წყარო იყო, კვლავ გრძელდება, მიუხედავად მეფის განკარგულებებისა და მკაცრი აკრძალვებისა. თურქეთის საზღვართან სიახლოვე, ბუნებრივია, ხელს უწყობს ამ ბიზნესის შენარჩუნებას. უცხო ადამიანების მოახლოებისას ბავშვები, როგორც წესი, ინსტინქტურად გარბიან. მაგრამ გამტაცებლები ხანდახან საჩუქრებით იტყუებენ მათ, იტაცებენ, უცხო ქვეყანაში მიჰყავთ და ისინი ველარასოდეს ნახულობენ თავიანთსამშობლოს. გატაცებულ ბავშვებს გარკვეული პერიოდის შემდეგ ავიწყდებათ რელიგია და მშობლიური ენაც კი. მიუხედავად ამისა, ისინი ხშირად უცხო ქვეყანაში წარმატებას აღწევდნენ. მაგ.: მეჰმედ-ფაშა, ოსმალეთის სახელმწიფო მოღვაწე, დიდი ვეზირი 1651–1652 წლებში (აბდულ-აზიზის, ოსმალეთის იმპერიის 32-ე სულთანის მმართველობის დროს) ოზურგეთში დაბადებულა. ბავშვობაში ის მშობლებს, რომლებიც ფერმერები ყოფილან, გვარად ანთელაძე, თურქეთში გაუყვიათ...“

„რუსეთის სასამართლოში ყველაზე ხშირად განიხილება ცხენების ქურდობის შემთხვევები – ეს ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული დანაშაულია გურიაში. ცხენებს იპარავენ მოურიდებლად, დღისით, მზისით. საზოგადოებრივი აზრი მსგავს მარცვაში ვერაფერს ხედავს სამარცხვინოს. მეორეს მხრივ, ბინის ქურდობა უსინდისო ქმედებად ითვლება“ (სერენა 1885: 4).

ეკლესიები

„მიუხედავად იმისა, რომ გურულებს დიდი ხანია მოუწიათ ისლამის უღლის ტარება, ისინი ყოველთვის ქრისტიანობის ერთგულები რჩებოდნენ. ისინი არასოდეს იღლებოდნენ დანგრეული ეკლესიების შეკეთებითა და აღდგენით. ეს განსაკუთრებით ეხება ექადიის სამლოცველოს სწორედ იმ მთაზე, რომელიც გურიას თურქეთიდან გამოყოფს... სხვაგან ვერსად იხილავთ უფრო თვალწარმტაც სამლოცველოს, ჩაფლულს აყვავებულ კორომებში. იქ მისასვლელად კარგი სპორტული მონაცემებია საჭირო – ჯერ მდინარე ბჟუჟა უნდა გადაკვეთოთ უმარტივესი კონსტრუქციის დამრეცი, ვიწრო ხიდი. ვინაიდან ერთი ნაპირი მეორეზე უფრო მაღალია, ხიდი განუწყვეტლივ ირხევა და უფრო სახიფათოს ხდის მას... აქაურ ხალხს უბრალო ცხოვრების წესი აქვთ – არ უყვართ საფლავების მორთვა: ხის ჯვარი და საფლავის ქვა... ექადიის ეკლესიას სამრეკლოს ნაცვლად მხოლოდ ხის კოშკი აქვს.“

ოზურგეთიდან თხოუმეტ ვერსტში მდებარეობს ჯამათის მონასტერი, სადაც არის გურიის უძველესი მთავრების სამარხი. საინტერესოა, ასევე, ჯიხეთის მონასტერი, ყოფილი რეზიდენციიდან სულ რაღაც შვიდი ვერსტის დაშორებით. ორივე მონასტერი მდიდარია უძველესი ხატებით, ილუსტრირებული პერგამენტებით, ძვირფასი ქვებით, მიტრებით, ბიზანტიური ჯვრებით და სხვადასხვა ორნამენტებით.

ჯამათში არის დიდი ლალი, რომელთანაც დაკავშირებულია შემდეგი ლეგენდა: გურიის უფლისწული, სახელად გიორგი, რომელიც სახელგანთმული მონადირე იყო, ღამით ტყეში დაიკარგა და გზა აებნა. უეცრად შორს სინათლე აენთო და ცხენი დააფრთხო. გიორგი სინათლის კვალს მიჰყვა და მივიდა ერთ ადგილას, სადაც კაცები, ქალები, ბავშვები მხიარულობდნენ. ერთ-ერთი მამაკაცი მივიდა მასთან და მიიწვია მეზობელ სახლში, ასევე, აჩუქა ბრილიანტებითა და ძვირფასი თვლებით სავსე ოქროს თასი. უფლისწულმა თასიდან ლალი ამოიღო, მაგრამ მოწამვლის შიშით უარი თქვა სადილზე. პრინცს კვლავ მიაწოდეს ბრილიანტის თასი. ამ დროს ლალის თვალმა გამოასხივა ის ნათება, რომელიც გიორგიმ ტყეში დაინახა. გიორგიმ ეს გაფრთხილებად მიიჩნია, ის დარწმუნდა, რომ ზებუნებრივ ძალებთან და ეშმაკის ცდუნებასთან ჰქონდა საქმე. ის ცხენზე შეხტა და ელვის სისწრაფით გაქუსლა, მიაღწია ჯამათის მონასტერს, სადაც აკურთხა ლალის ქვა, როგორც მოსალოდნელი საფრთხისგან ხსნის იმედი.

ამ მხარის კიდევ ერთ საოცრებას ასკანას უძველესი ციხე-სიმაგრე წარმოადგენს – უხვი მდინარეებით, აყვავებული ვაკეებით და ხეობებით, მაღალი მთებით! აქ ყოფილა ადგილობრივი მონარქების საზაფხულო რეზიდენცია... რომლის ძირში მიედინება ბახვისწყალი...

კიდევ უფრო საყურადღებოა ოზურგეთიდან რვა ვერსტში მდებარე უძველესი ქალაქის ნაშთები, რომლებიც აღმოაჩინა მიწის ამჟამინდელმა მფლობელმა ახალი საცხოვრებლის საძირკვლის გათხრებისას. მან იპოვა ერთმანეთზე დაშენებული ორი ქალაქი: უძველესი ხანის ფენაში ქვის სახლები ყოფილა, ახალში – ხისა. ცოტა ხნის წინ აქ აღმოაჩინეს ამფითეატრის კვალი. ადგილობრივების გადმოცემით, ეს ქალაქი ათას წელზე მეტი ხნისაა და დაარსებულია ებრაელების მიერ. ამ მხარეს ებრაელებმა, რომლებსაც ქართველები ურიას უწოდებდნენ, თავად გ-ურია უწოდეს. ამბობენ, რომ ამ ქალაქს ჯერ ური-ქალაქი ერქვა, რომელიც მონაცვლეობით დაიპყრეს სპარსელებმა და რომაელებმა, შემდეგ ქალაქმა მიიღო სახელი უჩენარი, შემდეგ პეტრა – იმპერატორ იუსტინიანეს ერთ-ერთი გენერლის სახელი, რომელმაც 532 წელს განდევნა სპარსელები ლაზისტანიდან და გურია ბიზანტიას დაუქვემდებარა. გადამწვარი ძველი ქალაქის ნანგრევებზე შემდეგ ციტადელი აიგო, რომლის ნაშთები დღესაც ჩანს ნატანებთან“ (სერენა 1884:390).

გურულები

მე მქონდა საკმარისი დრო, დავკვირვებოდი გურული ქალების სილამაზეს, რომელთა სახეები უფრო ცოცხალი და გამომხატველია, ვიდრე სხვა ქალებისა საქართველოს სხვა მხარეებში... მათი საყვარელი საქმიანობაა ბანქოს თამაში. მე შევესწარი თამაშს, რომელიც გაგრძელდა მთელი ორ კვირა: დაიწყეს დილის შვიდზე, შუადღისას ისადილეს და ორ საათზე განაახლეს თამაში, ექვს საათზე კიდევ რამდენიმე წუთით შეჩერდა

ჩაიზე, რის შემდეგ განაგრძეს თამაში ისეთი მხურვალეობით, რომ ვახშამი, რომელიც მზადდებოდა ათ საათზე, ხანდახან ღამის სამ საათამდე სახლში ხელუხლებლად იდგა.

გურიაში მამაკაცის სამოსს გარკვეული მსგავსება აქვს თურქულთან. გრძელი ქურთუკის ნაცვლად, რომელიც მოდაშია იმერეთსა და სამეგრელოში, ისინი ატარებენ მოკლე ჟაკეტს, ჟილეტს, აბრეშუმის ფერად ატლასს და მასზე გაკეთებულ ოქროთი და ვერცხლით მოქარგულ ტყავის ქამარს, რომელზეც იარაღებია აცმული. კოსტიუმს ავსებს მჭიდრო შარვალი და ყაზალახი. ქალები კი ევროპული მოდის მიხედვით იცვამენ, მაგრამ ყოველგვარი გემოვნების გარეშე. თავსაფარი, რომლითაც ისინი თავსა და მხრებს იფარებენ, მათი ტანსაცმლის ერთადერთი ნამდვილად მოხდენილი ნივთია (სერენა 1884: 387, 389, 291).

შიდა შულლი

„ოდითგანვე არსებობდა შულლი და მტრობა ფიცხ, მეომარ გურულებსა და უკიდურესად მშვიდობიან, რომ არ ვთქვა, ფრთხილ მეგრელებს შორის. მომიყვებს ერთი ისტორია: ერთხელ მეთექვსმეტე საუკუნეში, იმერეთის მეფემ დღესასწაულზე მიიწვია თავისი ორი მეზობელი, მეგრელი დადიანი და გურიის უფლისწული, რომელიც მივიდა წვეულებაზე თავისი ამალით და მთელი აღჭურვილობით. ის ისე საუცხოო, მდიდრული და დიდებული იყო, რომ დადიანმა თავი შეურაცხყოფილად იგრძნო და ბოროტება ჩაიღო გულში...“ (სერენა 1884: 388).

რა გააკეთა მან შურისძიების მიზნით? აქ შეგნებულად არ გადმოვცემ იმ სამარცხვინო ისტორიას, რომელსაც დეტალურად აღწერს სერენა... ვის არგებს ისეთი თარგმანი, რომელიც ძველ ჭრილობას გახსნის... ამ ისტორიის კითხვისას შეუძლებელია დავით გურამიშვილი არ გაიხსენო: მე კი ვჰფარავ, მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჰფარავს, მეტად მწარედ გული მტკივა, მაჟრჟოლებს და ტანში მზარავს! (გურამიშვილი 2017: 117). ასეთი ისტორიები კი მრავლად გვხვდება ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებში (გვენეტაძე 2024: 7-55).

საბოლოოდ „დადიანმა ახალი შურისძიება გადაწყვიტა. ამ მიზნით მან ჩუმად შეკრიბა მეგრელ დიდებულთა ლაშქარი და იმერთა, აფხაზთა და ჩერქეზთა მხარდაჭერით მოულოდნელად შეიჭრა გურიაში, გამარცხა და გადაწვა ყველაფერი, რაც გზად შეხვდა და აიღო ოზურგეთი. გურიის მთავარი ახლობლებთან ერთად ციცაბო ბორცვზე მდებარე მონასტერში გაიხიზნა, ჯარი შეაგროვა, შეუტია მტერს და სრულ გამარჯვებას მიაღწია“... (სერენა 1885:5).

დასკვნა

კარლა სერენა, ისევე როგორც სხვა მოგზაურები, უადრესად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის მე-19 საუკუნის საქართველოს სოციალური, კულტურული და პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ. ის მოგვითხრობს მარტო იმას, რაც საკუთარი თვალით ნახა, არამედ ხშირად მოჰყავს სხვისი მონათხრობი, ან კიდევ ეყრდნობა სხვა, უფრო ადრინდელ წყაროებს, რომლებიც, თავის მხრივ, ზოგჯერ გარკვეულ უზუსტობებს შეიცავს. სწორედ ამიტომ, ევროპელი მოგზაურების ჩანაწერების განხილვისას სიფრთხილეა საჭირო! უცხოელი ხშირად იჩენს პანევროპულ მიკერძოებულობას, ის ყოველთვის უყურებს ქართულ რეალობას იმ

საზოგადოების თვალთ, რომელსაც იგი ეკუთვნის; ხშირად ის იმ ქვეყნის პოლიტიკის გამტარებელია, რომელმაც იგი სამოგზაუროდ, ადგილობრივ სიტუაციაში გასარკვევად გამოგზავნა.

მიუხედავად ამისა, უცხოელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ წარმოადგენს მნიშვნელოვან პირველწყაროს და ინახავს ინფორმაციებს ბევრი აქამდე უცნობი მოვლენის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

გვენეტაძე 2024: გვენეტაძე თ., იმერეთი და საქართველო მე-19 საუკუნის ევროპელი მოგზაურების ჩანაწერებში. თბილისი 2024.

Serena 1885: Serena C., Reisen in Gurien und am oberen Kur. In: „Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder und Völkerkunde, Band 47, Seiten 1-7, Braunschweig 1885.

Serena 1884: Serena C., La Gourie et les Regions de Gori, Borjom et Achalzick, Le Tour du Monde, Paris 1884, Premier Semester, S. 385-400.

გურული მილიცია

გურული მამაკაცი

გურული ქალები